

Verslag der Soc.-Dem. Kamerfractie over 1905.

Inleiding.

De vorige Kamer ging reeds in Mei uiteen. De verkiezingen maakten een eind aan de meerderheid der kerkelijke partijen en, zeer belangrijk van samenstelling veranderd, met 10 klerikalen minder en elf liberalen meer, begon de nieuwe Kamer in September haar werkzaamheden onder een nieuw bewind. Het kabinet-De Meester zat op de zetels van Dr. Kuyper en de zijnen en een merkwaardig tijdperk van onze parlementaire geschiedenis was afgesloten.

Dit verslag behelst er de laatste hoofdstukken van, die hier voorafgaan, voor zoover ze kenschetsend waren voor Dr. Kuyper's optreden.

I. Hooger Onderwijs.

(21 Feb. 1905.)

Ook van het laatste jaar van Dr. Kuypers Regeering was een zeer aanmerkelijk deel aan onderwijszaken gewijd. Meer dan ooit te voren was de strijd fel; de stormbal was geheschen, zooals de minister het uitdrukte en was opgemerkt in gansch het land. Het jaar stond in het teeken van den schoolstrijd, zoolang Dr. Kuyper regeerde; zelfs het door de christelijke partijen met zoo veel zorg behoevede militarisme werd op den achtergrond gedrongen. Telkens gold het een poging, om aan de scholen van kerkelijke richting een aandeel of een grooter aandeel te geven in de bijdragen van den Staat; zoo bij het Hooger, het Middelbaar als bij het Lager onderwijs.

Van opheffing van het volksonderwijs tot hooger peil, van ruimer toelating tot de inrichtingen voor voortgezet en hooger onderwijs was dan ook niet of nauwelijks sprake.

Op 21 Februari kwam het ontwerp weer aan de orde, om aan de „Vrije” Universiteit te Amsterdam en aan andere mogelijke vrije hoogeschoolen subsidie en het promotierecht te geven. In 1904 was ditzelfde ontwerp door de geheele linkerzijde der Tweede Kamer krachtig bestreden en de toen nog liberale meerderheid der Eerste had er het veto over uitgesproken.

Maar de Eerste Kamer was vernieuwd en Dr. Kuyper had nu ook daar de meerderheid: aan de „begunstiging van een bepaalde levensbeschouwing door den Staat”, zooals de heer Van der Vlucht het had genoemd, stond niets meer in den weg.

Van te voren was het lot van het ontwerp beslist en daar het zoo goed als ongewijzigd weer was ingediend, was er voor de S. D. Kamerleden geen reden, opnieuw uitvoerig aan de debatten deel te nemen. Hun standpunt was in het vorige jaar aangegeven en verdedigd door Troelstra en er was geen enkele aanleiding, om daarop terug te komen.

Alleen bij twee punten werd optreden noodig geoordeeld. In de eerste plaats werd een poging gewaagd tot praktische verbetering van het ontwerp door het voorstel Van Kol, om aan de Technische Hoogeschool te Delft een afdeling van

sociaal-technische wetenschappen toe te voegen, een denkbeeld dat in gewijzigden vorm werd aangenomen, ofschoon het voorstel, om aan de leer-vakken toe te voegen: *sociale hygiëne, statistiek, stedenbouw, sociale wetgeving* en *kennis der arbeiderstoestanden* werd verworpen.

In de tweede plaats trad Ter Laan op tegen het voorstel van de heeren Schokking en De Visser, waarbij bepaald werd, dat binnen drie jaar de faculteit der godgeleerdheid aan de openbare universiteiten zal worden veranderd in eene, „die tot voorwerp van onderzoek heeft de kennis Gods in gebondenheid aan de openbaring, die in Christus haar middelpunt heeft” en dus niet langer een faculteit van godsdienstwetenschap zal zijn.

Toen alle partijen zich verenigden, om aldus het liberale werk van 1876 weer ongedaan te maken en de godgeleerde faculteit over te leveren aan één bepaalde richting ten gevallen van de voorstanders der oude Staatskerk, was het noodig te protesteeren tegen dit gevaar, ook al omdat daardoor opnieuw de godsdienstige twistpunten naar aanleiding van het hooger onderwijs in het volk en in de Kamer zullen opgerakeld worden. Er is in de Kamer wel wat anders en beters te doen en van dergelijke twistpunten zouden wij voorloopig nog meer dan ons deel krijgen.

Het gewijzigde voorstel Schokking-De Visser werd aangenomen met 59—13 stemmen; tegen behalve de s. d. ook de v. d., en van de liberalen Rink, Tijdeman en Lieftinck.

Het geheele wetsvoorstel werd later goedgekeurd met de stemmen van rechts tegen die van liuks. Alleen de heer De Visser weigerde, evenals de eerste maal, zijn stem aan het ontwerp.

II. Onderwijzerspensioen

was het tweede onderwerp, dat Dr. Kuyper aan de Kamer ter behandeling aanbod in het vierde jaar van zijn regeering. Ook hierin school een krachtige bevordering van het bijzonder onderwijs. Maar er werd tevens en op dezelfde wijze recht gedaan aan de openbare school, zoodat de minister hier volgens onze Groninger Schoolmotie op den bijval der sociaal-democraten rekenen kon, die hem ook ten deel viel in volle mate.

De Regeering stelde voor, de bijzondere onderwijzers in aanmerking te brengen voor eigen pensioen, waarvoor zij, evenals de openbare, 2 pCt. van hun inkomen hebben te storten. En verder, om *alle* onderwijzersweduwen en weezen op te nemen in het pensioenfonds tegen een storting van 5 pCt. op de jaarwedden. Voor den inkoop van de in dienst zijnde ambtenaren, die dadelijk in de rechten deelen, doch nog niets hebben bijgedragen, stelt de Staat een som van f 4.000.000 beschikbaar. Bovendien werden de weduwen- en weezen-pensioenen voor alle deelemers met 15 pCt. verhoogd.

Ter Laan wees er op, dat deze regeling, waarvan nu de eer toekwam aan dr. Kuyper, reeds lang door zijn liberale voorgangers had moeten

tot stand gebracht zijn, terwijl hij het betreunde, dat niet tevens gezorgd werd voor de weduwen en weezen van gemeente-ambtenaren. Verder verdedigde hij, maar vruchteloos, de onvervreemdbaarheid van rechtmatig verworven pensioen-rechten; het recht der onderwijzers op vol pensioen op 60 jaar; de opneming van hoofden van niet-gesubsidieerde bijzondere scholen, van onderwijzers aan scholen voor achterlijke kinderen, van gymnastiek- en teekenonderwijzers; van de onderwijzers aan ambachts, industrie- en zeevaartscholen en ten slotte de verplichting van alle in dienst zijnde onderwijzers, om hun betrekkingen te verzekeren van de voordeelen der wet. Dit alles werd door dr. Kuyper afgewezen; er was dus ook geen meerderheid voor te vinden in de Kamer, evenmin als voor het voorstel, om aan de wet in zooverre terugwerkende kracht te verleenen, dat nog al de weduwen en weezen konden worden opgenomen, die man en vader hadden verloren sedert den dag van indiening van dit wetsontwerp.

Weigerde de minister aldus, een stap verder te gaan dan het door hem ingediende ontwerp en deden wij vruchteloze moeite, om meer te verwerven, wat geboden werd was op zich zelf de moeite waard en werd door ons zonder voorbehoud aangenomen. Sommige vrijzinnig-demokraten, liberalen en christelijken vroegen zich af, waar de rechtsgrond was voor het pensioen van bijzondere onderwijzers, die immers geen ambtenaren zijn, ja dreigden een tijd lang hun stem tegen de wet te zullen uitbrengen; wij hielden ons met dergelijke beschouwingen niet op en verklaarden, dat wij hoe eerder hoe liever den tijd zagen aanbreken, dat ook de arbeiders, die evenmin ambtenaren zijn, allen voor het pensioen in aanmerking kwamen.

Bij de behandeling der artikelen trad Ter Laan op voor meer rechten van de bijzondere onderwijzers tegenover hun schoolbesturen, die hen kunnen ontslaan en hun dan meteen hun aanspraken op pensioen ontnemen. Hij eischte tegen een dergelijk ontslag, vooral nu er deze gevolgen aan verbonden worden, meer en beter waarborgen. (Goedkeuring van het ontslag door den minister en verbetering van het scheidsgerecht). Deze werden echter door de rechterzijde eenparig geweigerd.

Na de pensioenen voor de lagere onderwijzers kwamen die voor het middelbaar onderwijs aan de orde. Ons voorstel, om evenals dat aan de Rijks hogere burgerscholen het geval is, ook de amnueens en concierges aan de gemeentelijke H. B. S. op te nemen, werd weer onaannemelijk verklaard, terwijl op hetzelfde wachtwoord ook de tijdelijke leeraren werden buitengesloten.

De eindstemming werd bepaald op 9 Mei, tegelijk met de stemming over de schoolwet. Niemand verklaarde zich tegen.

III. De Lager-Onderwijswet,

het wetsvoorstel bij uitnemendheid van Dr. Kuyper, kwam aan de orde op 22 Maart. Het was het laatste groote ontwerp der kerkelijke Regeering, maar het kwam nog juist op tijd; even vóór de verkiezingen was het binnen. De bijzondere scholen waren zeker van de vermeerdering der Rijksbijdrage *zonder verbetering, ja met dreigende verslechtering* van ons volksonderwijs en zonder dat het einde van den schoolstrijd, die reeds zoo dikwijls goede en dringend noodige zaken heeft verhinderd, een stap nader gekomen is.

Schaper was de eerste spreker, die voor ons in het vuur trad. Hij wees erop, dat reeds vóór den aanvang de *machtsvraag* was opgelost; de meerderheid is er. Maar met de *rechtsvraag* staat het geheel anders; de kerkelijke meerderheid ziet er zelfs niet tegen op, de Grondwet uit te leggen, al naar het haar te pas komt.

Wij, sociaal-democraten, erkennen ten volle het onbillijke in de schoolwetgeving van de liberalen. Wij willen recht doen aan hen, die zich bezwaard gevoelen tegen het openbaar onderwijs, al weten wij, dat veel van die bezwaren doorlopend kunstmatig worden gekweekt van boven af, door laster tegen de openbare school, tegen welke alle middelen goed zijn, tot de bedeeing toe.

Maar de bijzondere scholen onderwijzen een groot deel van de kinderen van ons volk en wij wenschen, dat die leerlingen niet minder worden onderwezen dan die der openbare school. Daartoe willen wij de middelen verstrekken.

Doch ook om politieke redenen zijn wij daartoe bereid; de schoolstrijd drijft de klerikale arbeiders in de armen der klerikale heeren. Wij willen daarom aan het bijzonder onderwijs ten volle recht doen, onder de volgende voorwaarden:

1o. Wij zijn tegen iedere daling van het peil van het volksonderwijs;

2o. de jeugd mag niet worden misbruikt voor kerkelijke en klassebelangen;

3o. er moet een eerlijke mededinging zijn tusschen openbaar- en bijzonder onderwijs;

4o. er moet een einde komen aan den schoolstrijd.

Spreker toont aan, dat de waarborgen in het wetsontwerp onvoldoende zijn; noch voor de leerlingen, noch voor de onderwijzers mogen wij hiermee genoegen nemen. Het voorgestelde scheidsgerecht is ten eenen male onvoldoende; zelfs de R. K. onderwijzers zijn er tegen opgekomen.

Tegen het geloof heeft spreker geen bezwaar, maar wij missen de zekerheid, dat het onderwijs op de bijzondere scholen goed is. En het schooltoezicht erlangt zelfs geen macht, om in te grijpen. Wil men een eerlijken strijd tusschen de beide richtingen op schoolgebeid, *dan moet alle volksonderwijs kosteloos worden gegeven.*

De meerderheid denkt daar niet aan. Men laat de ouders betalen zooveel zij kunnen en meer dan zij kunnen. Maar de oude stelling: „tegen subsidie!” heeft men lang laten varen. In 1889 nam men het staatsgeld voor de bijzondere scholen; in 1901 kreeg men meer; in 1905 neemt men veel meer, maar het einde is er niet. Dat willen wij. Wij wenschen uw bezwaren te eerbiedigen, doch wij eischen goed onderwijs voor ieder kind. Gij weigert dit te geven en zoo komt de verantwoordelijkheid der verknoeiing van het onderwijs voor uw rekening.

De politieke redevoering van Schaper werd eenige dagen later aangevuld door Ter Laan, die de gevolgen naging, die het ontwerp hebben zal voor het onderwijs.

Het heet, dat het openbaar en het bijzonder onderwijs beide gelijkelijk worden bevorderd. De bijzondere schoolbesturen ontvangen in werkelijkheid een veel hooger bijdrage van den Staat; de Gemeentebesturen ook... doch moeten van hun overige inkomsten weer evenveel laten vallen. Zoo blijft de zorg voor het openbaar onderwijs zwaar, al te zwaar drukken op de gemeenten en zal de agitatie tegen „die dure openbare school” aanhouden. Zoo blijft de politieke misgreep der schoolwet van 1878 bestaan en blijft het kind

het slachtoffer van de zuinigheid der gemeentebesturen.

Dr. Kuyper brengt voor het kind geen enkele verbetering aan; noch de opleiding, noch de waarborgen, noch het aantal kinderen per onderwijzer, noch de schoolgeldregeling worden in gunstigen zin gewijzigd. Het ontwerp is dan ook een doorlopende en weldoordachte aanval op de openbare school, waaraan de minister pedagogische waarde ontzegt.

Haar paedagogische waarde ligt daarin, dat zij de kinderen geen godsdienstige of staatkundige dogma's opdringt en zich alleen behoeft af te vragen, wat voor een kind goed is.

Spreker wijst verder op het groote gevaar, dat in de novelle schuilt: de te verwachten oprichting van een groot aantal *kleine scholen*. Hij vraagt goedkeuring van het leerplan voor het bijzonder onderwijs evenals voor het openbaar. Hij stelt tegenkander over den treurigen toestand van het volksonderwijs in het klerikaal geregeerde België en het hoogstaande schoolwezen in Zwitserland, dat bijna uitsluitend de openbare school kent, waar geen schoolgeld is en leerplicht tot het 15de jaar.

De minister volgt het Belgische schoolstelsel, door den schoolstrijd te brengen in iedere gemeente en offert het kind op aan de politiek, zonder den minsten waarborg te geven tegen allerlei dwang.

Vijf en twintig leden der Kamer namen deel aan den eersten termijn van het debat. In zijn repliek wendde Schaper zich tot verschillende van deze heeren:

De heer Roëll wil een *matige* subsidie en dan niet meer; dit is het *zwakke* standpunt.

De heer De Visser wil het bijzonder onderwijs altijd doen afhangen van de christelijke vrijgevigheid; dit is het cynische standpunt.

De heer Schokking wil openbaar godsdienstig onderwijs; dit is het tyrannieke standpunt.

Dr. Kuyper en zijn geestverwanten eischen wel het geld voor hun scholen, maar willen geen waarborgen geven: dit is een verderfelijk standpunt.

Maar vooral ook wendde spreker zich scherp tegen den heer Borgesius, die beweerd had, dat het onderwijs niet meer vrij zou zijn, indien het leerplan moest goedgekeurd worden en die aldus, evenals bij het hooger onderwijs, toegang aan de eischen der christelijk-historischen met verloocheining der eigen, liberale beginselen. Zelfs wilde deze vrijzinnige het godsdienstonderwijs opnemen in het leerplan der openbare school!

En dan rekende hij af met den heer Talma, die voor Dr. Kuyper „het minne werk had gedaan”, die had geïnspireerd, dat ons doel met de Groninger schoolmotie slechts boerenbedrog was.

Tegenover den minister toonde Schaper aan, dat deze sedert 1875 geheel omgekeerd was; toen heette de subsidie en de inmenging der regeering „met onze fierheid onbestaanbaar”; nu neemt hij de eerste en laat de tweede toe, beide voor zoover het hem lust, zonder recht te doen en tot schade van het onderwijs!

Ter Laan wijst er op, dat Dr. Kuyper, ofschoon hij over voldoende macht beschikt, den schoolstrijd niet eindigt; dat hij zelfs de plagerijen met het schoolgeld en den leeftijd van toelating laat voortbestaan; dat hij het schoolgeld voor de openbare school wil opdrijven; dat hij evenals de liberalen een voorstander blijkt van de standescholen; in de schoolvoeding en kleeding geen verbetering brengt, geen kinderarbeid beperkt, noch den leertijd verlengt. Zoo wordt in dit ontwerp de klasse-

onderdrukking van den arbeider gehandhaafd, ook in het onderwijs voor zijn kind. De Zurichische schoolwet is aangenomen met 26.000 stemmen tegen en 41.000 voor; hier haalt de minister den buit binnen vóór de verkiezing, die over zijn doen den staf breken zou.

Bij de behandeling der artikelen trachtten wij nog verschillende zaken van belang te bereiken of gevaren te keeren, maar er was met de meerderheid niets te beginnen. Ons amendement, om voor 25 kinderen 1, voor 66 twee, voor 111 drie en voor iedere 45 leerlingen meer nog één onderwijzer voor te schrijven behalve het hoofd der school, verdedigd door Van der Zwaag en Troelsta, mocht niet eens in behandeling komen: dat was al te zeer buiten de orde! Ook onze verdere pogingen, om het aantal kinderen per onderwijzer te verkleinen mislukten, — mede door de stem van Van der Vlucht, Hennequin, Cremer, Tydeman en Roëll.

Te vergeefs verzette Ter Laan zich ook tegen het nieuwe stelsel van salariering der hoofden van scholen (niet van de onderwijzers), al naar de gemeente behoort tot een hogere klasse van de personeele belasting. Zijn amendement, om bij de salarisregeling voor de hoofden van scholen hun diensttijd als onderwijzer mee te rekenen, werd eveneens verworpen met behulp van liberalen.

Op 27 April kwam een der belangrijkste amendementen aan de orde: onze eisch om goedkeuring van het leerplan door het schooltoezicht als voorwaarde voor de Rijksbijdrage. Troelstra verdedigde het en deed duidelijk uitkomen, dat die goedkeuring niet mag geweigerd worden om de *richting* van het onderwijs. Als het aan den minister en de meerderheid om goed onderwijs te doen is, dan kunnen zij geen bezwaar hebben, op die voorwaarde alle waarborgen te verleen. Doen zij het niet, dan blijkt de wensch, dat de geheele linkerzijde tegen het ontwerp stemmen zal. Zoo bederft de politiek het onderwijs.

Ter Laan eischte voor de bijzondere scholen hetzelfde goede leerplan, dezelfde vakken en dezelfde inrichting, die als minimum voor de openbare gelden; wij willen het kind der bijzondere school niet langer achter gesteld hebben.

Het baatte niet, noch het een, noch het ander; met 42 tegen 17 stemmen ging het amendement naar den kelder.

Daarop verdedigden Ter Laan en Troelstra amendementen voor een beteren rechtstoestand der bijzondere onderwijzers, terwijl Ter Laan evenals voor de openbare onderwijzers ook voor de bijzondere het verbod wenschte, beroepen en bedrijven uit te oefenen of ambten en bedieningen te bekleeden zonder vergunning van Gedeputeerde Staten. Zijn voorstel, dat tijdelijke diensten niet langer dan een jaar mogen duren, werd eveneens aangenomen.

Daarop kwamen nog twee amendementen:

1o. om geen subsidie te verleen aan scholen met minder dan 40 leerlingen, ten einde de zucht naar het oprichten van dergelijke ongelukkige inrichtingen te temperen;

2o. om aan de bijzondere schoolgebouwen dezelfde eischen te stellen als aan de openbare.

Het eerste werd verworpen met 60 tegen 11 stemmen; de vrijzinnig-demokraten stemden hier met de kerkelijken. Het tweede behaalde al de stemmen van links.

Tegenover de liberalen stonden wij weer bij hun voorstel, om aan de bijzondere school nooit meer te vergoeden dan $\frac{2}{3}$ van de gezamenlijke kosten. Bij dit stelsel blijft het kind afhankelijk van de

christelijke vrijgevigheid; de bijzondere school, behalve die van de welgestelden, is dan altijd arm en heeft altijd een voorwendsel of een reden, om slecht te zijn. Wij willen goed onderwijs voor *allen* en daartoe kunnen wij niet komen, zolang er schoolgeld geheven wordt en er dus standenscholen zijn. Bij deze gelegenheid (2 Mei) dienden wij daarom onze schoolgeldmotie in:

„De Kamer, overwegende dat het lager onderwijs kosteloos behoort te worden gegeven, gaat over tot de orde van den dag.”

Deze motie werd ondersteund door de heeren Treub, Nolting, Marchant en Ferf, is opnieuw ingediend onder de nieuwe regeering en zal „later” worden behandeld. Zij geeft den weg aan om te komen tot deugdelijk volksonderwijs, gelijk de Groninger motie de richting aanwijst, om vrijheid en gelijk recht te geven aan alle richtingen.

Nog altijd was de schoolstrijd in de Kamer niet ten einde. Maar wij naderden het slot met het artikel over de *wachtgelden* van de onderwijzers, die zouden worden ontslagen tengevolge van de oprichting der bijzondere scholen. De wachtgelden waren bij de wet van 1901 door Borgesius zeer slecht geregeld en dr. Kuiper liet in zijn nieuwe wet den toestand eerst onveranderd. Als hij daarmee den heer Borgesius een genoegdoening heeft willen doen, is het doel volkomen bereikt; van alle kanten liepen de openbare onderwijzers te hoop en — dr. Kuiper veranderde daarop de krenterige regeling van Borgesius in een royaal voorstel, zoodat de openbare onderwijzers aan hem, naast een pensioen voor vrouw en kind bij overlijden, een behoorlijk wachtgeld hebben te danken bij ontslag.

In beide zaken had de heer Borgesius, voor wie nog zoovele openbare onderwijzers het vuur uit de sloffen loopen, hen bitter teleurgesteld. Ja ook nu nog vond de Zutfensche afgevaardigde de regeling van dr. Kuiper te mooi: 95 pct. werd voorgesteld in het gunstigste geval; Borgesius vond dit „veel te mild” en zijn voorstel, 80 pct., werd aangenomen met de hulp van een deel der liberalen en v. d. (35 tegen 34 stemmen).

Ketelaar en Ter Laan wilden de gemeenten meer doen bijdragen in de wachtgelden, om het voordeel bij ontslag van onderwijzers voor de gemeentekas minder groot te doen zijn; maar de poging mislukte gelijk zoovele andere, gelijk ook hun poging, om aan de wachtgeldregeling terugwerkende kracht te verleen.

Daarna kwam de geldelijke regeling aan de orde, waarbij aan het bijzonder onderwijs voor het jaar 1906 (te betalen in 1907) twee miljoen gulden meer wordt toegekend uit de schatkist tegenover enkele tienduizenden guldens aan het openbaar. Daarmee, zei de heer Van Raalte, wordt deze wet gestempeld tot een partijwet van de allerergste soort. Doch met de stemmen van rechts (47) tegen links (30) werden de 2 miljoen binnengehaald.

Op 9 Mei werd de eindstemming gehouden en de geheele schoolwetnovelle aangenomen met 56 tegen 38 stemmen; slechts 2 leden ontbraken aan de rechter, vier aan de linkerkant.

IV. Het onderwijs onder de liberalen.

Hier zou nu voor Dr. Kuiper's opvolger bij uitstek aanleiding wezen, om aan het volk te toonen, dat er toch een ander, een beter bewind aan het roer was. Aan het onderwijs is nog zoo veel te doen: wij zijn achter bij menig volk in Europa. En de vrijzinnige overlevering brengt mee, dat men goede overheidszorg voor het volksonderwijs verwacht. Bovendien lag het

liberale deel van het parlement sedert zijn oppositie tegen dr. Kuiper's wet onder zware verplichtingen en mocht men aannemen, dat dit in het land gevoeld werd: overal was verkondigd, dat de waarborgen onvoldoende waren en de verkiezingen hadden onder den invloed van de schoolwet gestaan.

Nu kwam eerst het vakonderwijs aan de orde (16 Dec.). Schaper vroeg meer zorg voor het ambachtsonderwijs. Die zou er komen, zei de heer Rink. Een goed begin dus, maar dat deed dr. Kuiper ook reeds.

Deze maakte echter een zeer slechte regeling voor de toelating van onbemiddelde leerlingen tot de Rijks H. B. S., of liever hij verbeterde de door Borgesius vóór hem getroffen maatregelen niet. Ter Laan vroeg dat nu van den nieuwen minister, doch ontving geen toezegging.

Van meer belang is de eveneens weifelende houding tegenover het lager onderwijs. De Regeering wil niet terugkomen op de nu eenmaal aangenomen wet van Kuiper. Dat is te begrijpen en zelfs te billijken, wat het beginsel betreft en de Rijksbijdrage. Maar er zijn in die wet, die door den heer Rink nog geheel moest worden uitgevoerd, van die dingen, die dezen zomer beslist onaannemelijk heetten en die praktisch te verbeteren zijn.

Daar is de rechtstoestand van den bijzonderen onderwijzer, die nu op Staatskosten wordt aangesteld, maar aan de willekeur van het schoolbestuur blijft overgeleverd.

Daar is het te groote aantal kinderen per onderwijzer, vooral in de kleine scholen.

En dan is er nog zooveel meer te doen. In verschillende streken van het land wordt nog niet aan de minimum-eischen der schoolwet van 1878 voldaan. Er is geen behoorlijke opleiding van onderwijzers, geen kindervoeding, geen verplicht herhalingsonderwijs; de leertijd is te kort, de kinderarbeid neemt groote verhoudingen aan.

Tot heden is onder Kuiper over de richting van het onderwijs gestreden; er is voor een vooruitstrevend man werk te verrichten. Maar de verzoeningsgezinde minister reikte de hand alleen aan de kerkelijken; — onze sociale eischen voor het onderwijs aan het volkskind zullen op de lijst van den minister niet prijken. Het eenige, wat de minister stellig beloofde, was de verzending van een rondschrijven over het *sparen*, op verzoek van den heer Van Wijnbergen. En wat het eerst in overweging zou komen, dat was... een salarisregeling voor de distrikts-schoolopzieners!

Als uit de massa van onbepaalde toezeggingen niet spoedig een goed voorstel opduikt, dan zal het arbeiderskind den heer Rink even dankbaar kunnen zijn als den heer Kuiper.

V. Buitenlandsche Zaken.

Op 23 Maart ontving Van Kol verlof voor een interpellatie over de afreding van minister Melvil van Lynden, die een week later aan de orde gesteld werd.

Er was een sterk vermoeden, dat Dr. Kuiper zich, behalve met de zaken van zijn eigen departement, ook ijverig bemoeid had met die van zijn ambtgenoot van Lynden, die plotseling was afgetreden, zonder dat daarvoor voldoende redenen waren aan te geven.

Van Kol vroeg nu, of onder dit ministerie inbreuk gemaakt was op de zelfstandigheid van den minister van Buitenlandsche Zaken, o. a. door aan dien bewindsman een raadgever ter zijde te

stellen, die feitelijk het heft in handen kreeg; (baron Van Weckherlin); en of Dr. Kuyper zelf de leiding in handen genomen had o. a. in verband met den Transvaal-Oorlog en in verband met een nauwere aansluiting van Nederland en België met Duitschland.

Van Kol hoopte door zijn stel vragen tot klaarheid te komen over een zaak, die ongerustheid verwekte in het land. Hij heeft gewacht, of andere partijen zouden interpellereen, doch nu zij het niet doen, heeft hij de koe bij de horens gevat. Nu erkent men, dat de mindere geschiktheid van den heer Melvil reeds lang was gebleken, doch alleen de S. D. stemden tegen zijn laatste begrooting. En dus had het op den weg gelegen van de voorstellers in de eerste plaats, om op te treden, nu de minister van Buitenlandsche Zaken blijkbaar als een strooman werd behandeld.

Wat is waar, vraagt spreker ten slotte, van de geruchten, dat Dr. Kuyper zelf minister van Buitenlandsche zaken wil worden?

Dr. Kuyper las zijn antwoord voor: Geen van de zeven overige ministers hadden ooit eenige opdracht gegeven aan gezanten, maar ze hadden eenpariglijk verzocht, dat de heer Melvil zich van de hulp van een ervaren diplomaat zou verzekeren en deze had toen persoonlijk den heer Van Weckherlin uitgenoodigd. Deze oud-gezant van Konstantinopel had belangeloos zich beschikbaar gesteld en geen honorarium bedongen. Ook was hem niets toegezegd. (Bij de begrooting bleek echter, dat aan hem een „wachtgeld” was toegelegd van f 3000 tot zijn 65ste jaar en dan pensioen, waartegen toen de heer Idsinga opkwam, omdat anderen het ook niet kregen!) Dr. Kuyper had zich verder in het buitenland ook nooit met de Buitenlandsche Zaken ingelaten en *was niet genegen, minister van Buitenlandsche zaken te worden.*

Schaper keurde de keuze van Van Weckherlin af, die als gezant in Konstantinopel afwezig was, als hij er wezen moest en vond, ook na de antwoorden van Dr. Kuyper, den toestand aan het Departement van Buitenlandsche zaken volstrekt niet opgehelderd.

Ook van Kol drong op nader antwoord op verschillende punten aan. Men heeft het departement gelaten in handen van een onbekwaam man, terwijl Dr. Kuyper, met zijn bekend karakter, een gevaar was voor de leiding van Buitenlandsche zaken. Doch het doel is bereikt: hij wordt geen minister van dit departement en wij kunnen afwachten, of de gedane mededeelingen volledig waarheid bevatten.

* * *

Voor wie groote waarde hecht aan de handhaving van den vrede door middel van verdragen, was het jaar 1905 niet zonder belang.

Nederland heeft namelijk een overeenkomst gesloten met Denemarken en *alle* geschillen met dit land zullen voortaan voor het Haagsche Wereldscheidsgerecht gebracht worden. En dan nog twee verdragen met Frankrijk en Engeland: alleen worden hier de geschillen uitgezonderd, die de *eer* en de *onafhankelijkheid* der drie mogendheden raken. Dat is dus nog niet helemaal sekuur...

Van Kol voerde er het woord over en was nog niet eens in geestdrift, zooals de heer van Asch van Wijck van Amersfoort. Bij dit debat over den wereldvrede herinnerde onze partijgenoot op een allernaangenaamst oogenblik aan den gruwelijksten oorlog dezer eeuw, den tocht naar de Gajoen en Allaslanden en dien hebben wij bij ongeluk

zelf op ons geweten en daar had de geestdriftige jonkheer niet eens tegen geprotesteerd.

Ook geven de heeren met wellust millioenen voor snelvuurkanonnen en... mocht het eens er op aan komen, dan missen de verdragen met Frankrijk en Engeland alle beteekenis. In 1898 waren alleen de sociaaldemocraten tegen het vertoon der Vredeskonferentie; sedert hebben de oorlogen in Transvaal, in Siberië en elders voldingend be- wezen, hoe weinig het kapitalisme zich stoort aan mooie woorden.

Spreker uit een woord van protest tegen „het somber individu, dat zit op den Russischen troon, tot vloek van zijn land en zijn volk”, maar wordt hier plichtmatig door den voorzitter Mackay tot de orde geroepen.

De gezamenlijke burgerlijke partijen, die bij elke gelegenheid het geld en de mannen toestaan voor Oorlog en Marine, houden er van, hun liefde voor den vrede te toonen door redevoeringen, vredeskonferenties en het sluiten van verdragen, die geen enkelen oorlog zullen voorkomen. Zij gaven ook gaarne uit de berooide Nederlandsche schatkist f 700,000 voor den grond, waarop in het park Zorgvliet het Haagsche „Vredeshof” verrijzen zal, waarvoor reeds de Amerikaansche millionair Carnegie genoeg gelden beschikbaar had gesteld. Aan voorstellen tot ontwapening of inkrimping der bewapening intusschen denken zij niet.

* * *

Als het er even op aan komt, schikken zij zich eenvoudig naar den wil van den sterke, zooals bleek bij de behandeling van het „Vestigingsverdrag” met Duitschland (16 November). Daar is iets goeds in: een hulpbehoevende Nederlander wordt niet meer zonder vorm van proces door de Duitse politie over de grens gezet, doch fatsoenlijk aan het Nederlandsche gezag overgegeven. Dit erkende Schaper ook. Maar er staat meer kwaad tegenover: Nederland onderwerpt zich aan de Duitse politie opvattingen, terwijl toch ook allerlei willekeurige handelingen mogelijk blijven.

* * *

Bij de behandeling der begrooting voor 1906 drong Tak aan op aansluiting bij de Berner Conventie en op regeeringszorg voor landverhuizers, die hun geluk in Canada of elders beproeven, verlost door de schoone voorspiegelingen van stoombootmaatschappijen. Verder kwam hij op tegen de behandeling in Duitschland Domela Nieuwenhuis aangedaan en eveneens tegen de uitzetting van den heer Catz van Aalten, medewerker aan het *Handelsblad*.

Het belangrijkste onderwerp evenwel was het geschrijf en gewrijf over een nader verbond met België, een denkbeeld opgeworpen door een redacteur van de *Petit Bleu*, den heer Baie.

Mocht daar iets van komen, merkte Tak op, dan zouden wij een staat vormen van een 13 miljoen inwoners van groote militaire beteekenis in het hartje van Europa. Wij hebben echter heelemaal geen lust in nog meer militarisme, de pest voor de Europeesche staten.

Tak noemde het reeds onverantwoordelijk, dat een Nederlandsch eskader in de gegeven omstandigheden Marokko bezocht.

Als wij wat doen willen op internationaal gebied, dan is er beter werk: wij kunnen een bijeenkomst uitschrijven van de vertegenwoordigers van de kleine, democratische volken. Zwitserland, België, Denemarken, Zweden, Noorwegen en Nederland

zouden een prachtig voorbeeld kunnen geven door algemeene ontwapening; laat de minister 'de Regeeringen van deze landen maar eens raadplegen.

De heer De Beaufort en anderen hadden het weer over de zegeningen van een tweede Vredeskonferentie. Tak zegt, dat er enkel sprake was van de internationale regeling van ondergeschikte belangen; aan *vrede* werd niet gedacht.

Het Russische volk heeft tienduizenden zien slachten in den oorlog met Japan en de vredeszaar is *het symbool* geworden van de verdrukking en uitmergeling van een volk, van de groote moorden op Joden en anderen

De voorzitter, de heer Roëll, mocht het weer niet toelaten.

VI. De Nieuwe Regeering.

De verkiezingen waren een gericht geweest voor Dr. Kuyper. Met breed gebaar en groot vertoon opgetreden in 1901 als de groote man der kleine luyden, als democraat, als Christenstaatsman. Was hij gebleken te zijn de dienaar der grooten, had hij zijn democratische oude planje bij eerste gelegenheid verloochend en had het arbeidende volk van de ontfermende liefde en van den hoogen zin voor gerechtigheid van het levende Christendom niets vernomen.

Noemde men het woord sociale weigering, men dacht aan de haringspooters en de steenbakkerijen, aan de groote arbeidswet zonder inhoud, aan de verknoeiide Beroepswet, aan arbeiders„pensioen” op het 70ste jaar. In plaats van verlichting der lasten zag men de dreigende tariefwet voor zich. Meer vrijheid was beloofd en de dwangwetten waren gekomen met haar ook nu nog talrijke slachtoffers. In plaats van Christendom had het militarisme geheerscht met zijn straf- en tucht wetten, zijn nieuwe kanonnen, zijn nieuwe regimenten, nieuwe kazernes, nieuwe oorlogsschepen, nieuwe spoorwegbrigade, nieuwe herhalingsoefeningen, maar met zijn oude dwingelandij en zijn ouden miljoenenverslindende honger: de oorlogsbegrooting steeg onder het kerkelijk bewind met vijf miljoen gulden per jaar.

Daarbij de partijwetten op schoolgebied; een onmogelijke Drankwet, die terugweek voor de belangen van branders en tappers; een arbeids-overeenkomst met staangeld en belemmering van staking; geschonden beloften tegenover het geknechte spoorwegpersoneel en de gemeentewerklieden; gebroken rechten van ambtenaren, matrozen en soldaten. Een getrapte arbeidersbeweging!

De verkiezingen waren een gericht en een rechtvaardig gericht en het was door onze mannen en onze geestverwanten voltrokken. Maar onze fractie zelf was er niet sterker op geworden. Melchers ging heen uit onze club, doch Tak trad voor hem in de plaats. Met groot leedwezen zagen wij in het vervolg die van onzen veteraan Helsingden ledig blijven. Een warm woord voor het goede werk, dat hij in ons midden verrichtte, is hier op zijn plaats.

Zoo was ons aantal verminderd, boewel het aantal socialistische stemmen in het land steeg van 39000 tot 65000. Dat is de eerlijke werking van de zoo volmaakte kieswet van Van Houten!

De eerste taak van de nieuwe Regeering is, ook volgens haar zelf, de invoering van een blanko-artikel 80 in de Grondwet, om de mogelijkheid te scheppen van algemeen kiesrecht. En de eerste vraag van Troelstra aan het nieuwe bewind was over de kiesrechtplannen.

Bijzonder gul waren de vrijzinnigen geweest

met beloften gedurende de verkiezingen: Inkrimping der uitgaven voor het militarisme; bevordering van het onderwijs; betere regeling der belastingen; meer vrijheid op ieder gebied en sociale weigering.

Maar Troelstra moest beginnen met een protest tegen de hulde gebracht in de Troonrede aan de land- en zeemacht in de overzeesche gewesten, die daar waren opgetreden op de oude en bekende wijze op Flores in Boni. *En de dwangwetten worden niet ingetrokken*, zei de heer De Meester, de nieuwe minister-president reeds bij de adresdebatten over de Troonrede.

De miljoenenrede had reeds aangetoond, dat onder de liberalen de Marine voor nieuwe oorlogschepen f641000 *meer* zou vorderen, terwijl de begrooting van Oorlog steeg met f138000 en er nog een afzonderlijke leening bovendien te wachten is ten behoeve der eeuwige „Stelling Amsterdam.”

Dat waren geen gunstige voortekens.

De omstandigheid, dat het Kabinet, zoolang de antithese wordt volgehouden en de gezamenlijke kerkelijke afgevaardigden zich als één coalitie beschouwen, steunen moet op de oud-liberalen, om een meerderheid te hebben in de Kamer, brengt al bijzonder licht een zwakke en weifelende houding mede.

Troelstra's redevoering bij het Adres-debat (26 September) was zeer geschikt, om aan de Regeering wat meer vertrouwen op de democratie in te boezemen. Hij wees op de steeds aangroeiende kracht van de Kiesrechtbeweging; op het opleven der vakorganisatie; op de omstandigheid, dat in 16 distrikten de arbeiders den doorslag gegeven hadden ten gunste van een vrijzinnige boven een kerkelijke. Krachtig drong hij aan op een betere behandeling van den Bond van Marinematrozen, en waarschuwde hij den nieuwen minister Cohen Stuart voor den eersten, verkeerden stap. Doch vooral kwam hij op tegen een algemeene grondwetsherziening, waardoor de kiesrechtuitbreiding voor onbepaalde tijd zou worden verdaagd.

Minister de Meester verklaarde daarop, dat het voorstel tot grondwetsherziening zoo tijdig zal worden ingediend, *dat in deze vier jaren de beslissing kan worden genomen*. Er zal geen sprake zijn van een schuiven op de lange baan.

* * *

Dit-was een stellige verklaring.

Sedert werd een commissie ingesteld voor de Grondwetsherziening en hadden de leden der Kamer de gelegenheid de begrotingen der 9 nieuwe ministers te onderzoeken.

Bij de Algemeene Beschouwingen over de staatsbegrooting voerde Troelstra opnieuw voor de fractie het woord. (2 December) Eerst wierp hij een korten blik op het verleden.

Dr. Kuyper is gevallen, niet als het onschuldig slachtoffer van booze hartstochten. Hij prikkelde zelf de tegenstanders tot heftig verzet, door zijn daden en door zijn woorden; hij noemde ze een bende, die zich heeft opgemaakt, om den onheiligen geest uit die diepte te doen zegevieren.

De moderne arbeidersbeweging was hem het type der onzedelijkheid en hij zelf zou de redder zijn. De staking van 1903 heette een aanranding der ordinantiën Gods. Maar met zijn val is de antithese geoordeeld.

Maar ook de reactie, die volgens Dr. Kuypers eigen verklaring wilde ingaan *tegen den geest des tijds*.

Nu is de gelegenheid daar, om tot een betere

partijgroepeering te komen: rechtsche bij linksche konservatieven, doch, vooral de rechtsche democraten bij die van links. De christelijke coalitie is gevallen, zonder dat de vrijzinnige de meerderheid heeft behaald. De Christelijke democraten zijn nu niet meer gebonden door de eischen der Regeeringspolitiek.

Tegenover de nieuwe regeering staan wij zonder verantwoordelijkheid, als oppositie. Wil zij onzen steun, dan moet zij met voorstellen komen, die in onze lijn liggen. Wij zullen van onze zijde niet trachten, de regeering het regeeren onmogelijk te maken, wanneer ons beginsel het niet eischt. Maar wij stellen haar voor de zware taak, die haar wacht.

Twee derden van ons volk leeft van minder dan f 13 in de week, dus beneden menschelijk peil zelfs, bij rijkswerken wordt maar 15—20½ cent per uur uitbetaald. Goed bezoldigde betrekkingen zijn voor hen, die examens kunnen afleggen.

Eén millioen en 172000 menschen wonen in één-kamerwoningen. De gansche arbeidende klasse is gedoemd tot een onzeker bestaan; 43 pct. van de werklieden in de industrie werken nog langer dan elf uur. De arbeidswet van Lely kwam te laat; de onmogelijke arbeidswet van Kuyper was te laat; laat men niet met de hooge belangen der arbeiders spelen. In werkplaats en fabriek heerschen willekeur: het vereenigingsrecht wordt herhaaldelijk geschonden. En in het nieuwe ontwerp-arbeidskontraat wordt nog de staking aan banden gelegd door opzegtermijn en staangeld!

Van kinderbescherming is zelfs nog nauwelijks sprake. Integendeel: de kinderarbeid is in 9 jaar met 50 pct. toegenomen. Wil de nieuwe Regeering den leerplicht verlenen tot 14 jaar? En wat wil zij doen tegen de ellende van den ouden arbeider?

Het arbeiderspensioen moet betaald worden door den Staat; de arbeider heeft al lasten genoeg en betaalt reeds voor zijn ontwikkeling en zijn strijdmiddelen.

Op het gebied van het rechtswezen worden eigendoms- en jachtvertredingen bij voortduring streng gestraft, maar diefstal van den patroon aan de arbeidskracht en de gezondheid van den arbeider met lichte boete.

Wil de regeering meewerken tot kosteloos volks-onderwijs en de vakopleiding ter hand nemen?

Wil zij bezuinigen op het militarisme?

Wil zij de belastingen hervormen? Er zijn opeenten voorgesteld op de bedrijfs- en de vermogensbelasting, maar wat zal er verder gebeuren?

Hooge verwachtingen hebben wij niet. Het is maar schijn, dat de regeering van ons, sociaal-democraten afhangt: als het er op aankomt, dan zullen rechts en links tezamen staan tegenover ons.

Maar wij zijn de vertegenwoordigers der arbeidende klasse en al meer groeit het in de onderste lagen der maatschappij. Van de regeering der burgerklasse kunnen wij niet vergen, dat zij het kapitalisme zal opruimen. Wij vergen alleen, dat zij niets in den weg legt aan de ontwikkeling der burgerklasse. Al de burgerlijke partijen vreezen, dat zij te veel invloed zal krijgen. Maar dat is niet tegen te houden en zeker niet door 2/3 van haar leden uit te sluiten van het kiesrecht.

Rusland is een goed voorbeeld voor de heeren. Als men wil, dat het Nederlandsche volk zich natuurlijk ontwikkelen zal, laat men dan aan de arbeiders hetzelfde recht geven als aan de andere burgers.

* * *

schillende zijden op de S. D. B. P. gedaan werden en tастe de aanvallers op zijn beurt aan.

In de eerste plaats de kerkelijken, die anderen aanvielen om verkiezingspraktijken en zelf zooveel op hun boekje hebben. Zij vallen nu den burgemeester van Utrecht aan om een toespraak na afloop der verkiezingen. Maar toen wij opkwamen tegen de handelingen van den burgemeester van Boksmeer, die per advertentie onderkruipers vroeg; van dien van Dordrecht, die zich vergreep aan stakende machinisten en stokers; van die van Arnhem, Leiden, Haarlem, toen was er geen klerikaal bereid, ons te helpen!

In de verkiezingen van dezen zomer hebben r.-k. en a.-r. gewerkt met vervalschte aanhalingen van onze partijgenooten. Dat was om den arbeider af te houden van zijn belang!

Nu is de heer Passtoors een dapper man. Het was beter geweest, dat hij en de overige christelijke democraten op hun post waren geweest bij de verkiezingen. Toen hebben zij gedaan, alsof de arbeider met zijn pensioen van f 2 op 70 jarigen leeftijd heel wat verwierf; met die f 2 waarvoor hij eerst f 2.50 moest betalen aan tariefbelasting.

Wij deden tegenover Kuyper hetzelfde werk als wij nu doen: wij streven naar goede wetten. Wij zullen niet tegenstemmen, als wij niet *alles* krijgen, wat wij wenschen. Zoo hebben wij gestemd voor de tweede Ongevallenwet, terwijl de heeren Kerdijk en Veegens hun stem er aan weigerden.

Wij eischen, dat dit kabinet beter zal zijn dan de vorige Regeering: wij wenschen het arbeiderspensioen vroeger en grooter.

Wij protesteeren tegen het feit, dat geen man van onze partij gekozen is in de Commissie voor Grondwetsherziening. Wat moet die commissie? Bij voorbaat de nadeelen wegnemen, die de heeren vreezen van het Algemeen Kiesrecht; zij moet aan de Ie Kamer het recht van amendement geven en wellicht het toetsingsrecht brengen. Spreker zegt tot de Regeering: als gij het blanco-artikel ook nog bederven wilt, laat het dan maar heelmaal achterwege. De liberalen hebben niet verdiend, weer aan de Regeering te komen; laten ze nu althans pogen, het te verdienen. En laten alle partijen bedenken, dat men op den duur toch de arbeiders niet kan tegenhouden; laat men hun recht doen!

* * *

Zes van de negen ministers voerden het woord, om het groote aantal sprekers van rechts en links en ook onze beide partijgenooten te beantwoorden. De heer De Meester verdedigde het optreden van het liberale kabinet zonder Borgesius tegen de kerkelijken. De heer Veegens, de man van het nieuwe departement van Landbouw, Handel en Nijverheid, belooft verkorting van arbeidsduur, afschaffing van bakkersnachtarbeid, bescherming van den arbeid, *arbeiderspensioen met betaling van een deel door de arbeiders en ziekteverzekering*, dat 's ministers eerste werk zijn zal.

Ook de ministers Kraus en van Raalte deelen beloften uit; de heer Rink had de handen vol met zijn Commissie voor de Grondwetsherziening. En dan nog de heer Staal, de opvolger van Bergansius, die een toost hield op het militarisme en eindigde met den kreet: „Voor God, Koningin en Vaderland!”

De heer Staal!

In den avond van 8 December kwam Troelstra weer aan het woord en zeide: „Ik had een gevoel als iemand, die een cent in een muziekautoomat

heeft gegoid, om een zacht liedje te hooren en dan in eens militaire muziek verneemt: „O wat een lust, soldaat te zijn.” Zijn rede is de belangrijkste van alle; deze zaak is zeer ernstig, want het blijkt, dat de minister van Oorlog niet beseft, wat een „sociaal” vrijzinnig bezuinigingskabinet heeft te doen.

Er moet worden bezuinigd en dat kan alleen op het militair. De groote vraag is nu, of de overige ministers het met den heer Staal eens zijn.

Minister de Meester moest het nu voor den ambtgenoot van Oorlog goed maken; deze zou gaarne bezuinigen, maar hij moet de militiewetten toch uitvoeren. Net als Bergansius...

Tot den heer Rink sprak Troelstra in aansluiting aan Schapers woorden: „wij achten die zaak niet zuiver.” Wie zich bij „blanco” neerleggen, leggen zich ook bij Algemeen Kiesrecht neer. Is er een meerderheid voor blanco, dan ook voor A. K. Daarom had men den strijd dadelijk voor het A. K. moeten opnemen. Nu wantrouwen wij. Wil de minister het overwicht van het Parlement naar de Eerste Kamer overbrengen? Hij herhaalt de vraag van Schaper, die niet afdoende beantwoord is: wat beteekent de Commissie voor Grondwetsherziening?

Maar de heer Rink gaf geen nadere mededeelingen; hij vond het jammer, dat er wantrouwen was; hij deed toch alles, om de grondwetsherziening te bevorderen.

En ten slotte betoogde Troelstra tegenover den heer Veegens, dat een pensioenverzekering meer na dan voordeelig zijn zal voor de arbeidende klasse. Laat de minister, vóór hij met bepaalde voorstellen komt, toch de Staatspensioeneering nog eens bestudeeren. Laat men desnoods met een deel der arbeiders beginnen, echter met uitsluiting van elke gedachte aan Armenzorg.

Minister Veegens deed daar ook het zwijgen toe.

VII. Indië.

Gelijk in vorige jaren ontplooiden Van Kol al zijn werkkraft en ijver bij de behartiging van de belangen der inlandsche bevolking van onze koloniën. Het eerst vond hij daartoe gelegenheid, toen op 10 Maart een leeningsvoorstel van 40 miljoen gulden aan de orde kwam, waarmee het noodlijdende Java weer op de been heet te worden geholpen. Van Kol beschouwde dit echter slechts als de aflossing van een klein gedeelte der schuld, waarvoor Nederland bij Indië te boek staat. Hij drong aan op scheiding van geldmiddelen tusschen Nederland en Indië en wees de middelen aan, om de welvaart der Javanen te doen herleven.

De Indische begroting (17 November) werd verdedigd door de heer Fock, den nieuwen liberale minister. Maar er is geen departement, waar de verandering zoo weinig merkbaar is en Van Kol stond tegenover hem op volmaakt dezelfde wijze als tegenover zijn voorganger den heer Idenburg en tegenover reeds twee andere voorgangers.

Van Kol vatte zijn redevoering te zamen in drie vragen:

I. Wat is noodig, om de verdere verarming van Java te voorkomen.

II. Wat wordt er gedaan?

III. Waarom wordt er zoo bitter weinig gedaan?

Tot voor kort ontkende zelfs de vrijzinnig-demokraat Pijnacker Hordijk den grooten nood. De Christelijke Regeering heeft er iets aan gedaan, maar nu spreken de liberalen weer van den bloei van handel en nijverheid en de hulp voor den inlander is zeer onvoldoende; in zijn landbouw

is geen verbetering gebracht. Met wat meer onderwijs alleen is het niet te doen en van landverhuizing is niets te verwachten.

Men zal de Javaansche nijverheid krachtig moeten bevorderen met hulp van het moederland en geen millioenen langer mogen verspillen aan expedities. Tegenover 3.2 miljoen voor besproeiingswerken staan 49 miljoen voor oorlog en marine per jaar! En nog zal de belastingschroef voor den armen Javaan worden aangezet terwijl het militarisme nieuwe steun vond in den v. d. afgevaardigde van Deventer.

In den ganschen Archipel zijn expedities aan het werk en de gepleegde gruwelen zijn even erg als vroeger. De dumdkogel doet zijn afgrijselijk werk tegenover de zoo goed als weerlooze inlanders. Nog nooit was een oorlog zoo onrechtvaardig als die tegen Boni: voor enkele duizenden guldens belastingwinst brengt men een zee van rampen over het land, waar men „groote schoonmaak” houdt. En de militaristische gouverneur-generaal drijft al verder.

Bij den tocht tegen Djambi had de Nederlandsche marine boorwerktuigen aan boord: er zat ontzaglijk veel pretroleum, en een afgetreden Gouverneur-Generaal is President-Commissaris der Koninklijke Petroleummaatschappij.

Wij hebben veel te veel gebied en breiden het voortdurend uit; wij wekken wrevel en haat bij de inboorlingen en de Javaan heeft alles te betalen. De heer van Deventer wil nog verder: hij droomt van verdediging tegen een buitenlandsche vijand.

Zoo staan wij tegenover alle burgerlijke partijen, die de uitmergeling van den Javaan ten bate der suikerindustrie, der Paketvaartmaatschappij, der China-Japanlijn en van zooveel andere ondernemingen voor haar rekening hebben. Voor familiën als van Rees, Loudon en van der Wijck zijn alle hooge betrekkingen.

Spreker ziet de toekomst donker in. Als er geen einde komt aan den hongersnood en het onrecht in Java, is weldra onze rol als koloniale mogendheid voorbij door eigen schuld.

Troelstra voegde aan deze aanklacht toe, dat als er eindelijk eenige maatregelen voorgesteld zijn tegen de inzinking van Java, dit voor geen gering deel aan van Kol is te danken. De historie bewijst nu reeds de waarachtigheid van zijn optreden, men heeft slechts aan Deli te denken.

Hij heeft de kapitalistische expedities voorspeld. Maar men gaat door met de millioenen uit te geven voor het militarisme, zoodat er geen geld vrij kan komen voor de sociale hervormingen.

Van Kol heeft het kapitalistisch wanbeheer in een al te scherp licht gesteld voor de heeren, en de heer Bos is nu gekomen, om dat licht weer wat te temperen.

Men geeft nu als som in eens f 40.000.000 aan Indië, om er af te zijn, ofschoon men weet, dat dit bedrag ten eenen male onvoldoende is en nog een deel er van weggaat aan militarisme.

De Regeering zal de vraag moeten oplossen, of er onder de inlanders organisaties kunnen worden geschapen en van overheidswege versterkt, aan wie de leiding der industrie kan toevertrouwd worden. Er zijn nu reeds tal van aanwijzingen, dat men slagen kan.

In ieder geval, al het andere: onderwijs, emigratie, het is onvoldoende of helpt eerst op den langen duur, over 50 jaren. Er is geen andere uitkomst dan de industrie. Van Kol heeft ook dat aangetoond, maar als het op daden uitloopt, dan luisteren de heeren niet meer.

Toen deze in tweeden termijn aan het woord kwam, drong hij op een onderzoek aan, welke industrieën op Java kans van slagen hebben en bepleitte hij nogmaals met klem van redenen beknotting van het imperialisme. Wil men ons gezag uitbreiden, laat dit dan gebeuren langs vredelievenden weg; elke expeditie van heden leidt tot een expeditie voor morgen. Spreker vraagt althans een afzonderlijke boekhouding, opdat men weten zal, wat het militarisme en wat elke expeditie afzonderlijk verslindt. Te dien einde dient Van Kol namens de fractie een motie in, mede ondertekend door de heeren Ketelaar, Marchant en Z. van den Bergh.

Daar in het debat door den heer Bos en anderen, doch vooral ook door den minister, Van Kol was voorgesteld als een onbetrouwbaar politikus, kwam Troelstra daar krachtig tegen op en toonde hij aan, dat het tevergeefs was, door tegenspraak op kleinigheden den indruk te vestigen, alsof Van Kol in groote lijnen onbetrouwbaar was. Het tegendeel is ook nu weer gebleken: de kapitalistische uitzuigerij, de zware landrente, zijn inzichten in zake het Javaansche volksonderwijs, de gruwelen van het leger, alles is juist gebleken en door de tegenstanders zelf bevestigd.

De heer Bos heeft gezegd, dat wij in verlegenheid zitten. In één opzicht is dit zeker het geval. Wij kunnen niet doen voor den Javaan, wat wij willen en wat noodig is; daarvoor is het kapitalisme het groote beletsel en wij zijn nog niet sterk genoeg, dit te vernietigen. Maar daarom laten wij ons niet afhouden van allerlei praktisch werk. Alleen moet men het niet aan ons wijten, als de heeren daar niet aan willen!

Van dezen zin voor praktisch werk legde ook dit jaar de behandeling der begrooting getuigenis af. Van Kol drong weer aan op de instelling van een *bureau voor politieke aanvragingen* met de inlandsche vorsten, waardoor expedities kunnen worden voorkomen.

Troelstra vroeg *herziening van het drukpersreglement* in vrijzinnigen geest, urgent geworden, nu er weer een redakteur is gegijzeld, omdat hij weigerde den schrijver van een artikel te noemen. Verder bestreed hij de vermoede slavernij van het *koeliestelsel* en vroeg hij overlegging van het rapport van mr. Rhemrev over *Deli*, waar een *raad van Justitie* (rechtbank) zeer noodig geacht wordt. Ook kwam hij op tegen de barbaarsche wijze, waarop in het openbaar de *doodstraf* wordt voltrokken en wenschte hij, dat ook *inlanders bij de rechterlijke macht* werden geplaatst.

Van Kol kwam op tegen het *te vroeg invorderen der belasting*, die in eens moet opgebracht worden. Hij bracht een heftige aanklacht in tegen de *suikerfabriekanten*, die de beste gronden en het water in beslag nemen, diepgaande ontevredenheid stichten onder de bevolking en oorzaak zijn van herhaalde opstanden en rietbranden. Het aantal rietbranden is het laatste jaar met 250 pCt. gestegen! Hoogstwaarschijnlijk is ook de Gedanganzaak, en opstand in Soerabaja, het gevolg van dergelijke knevelarijen.

Verder klaagde van Kol over gebrek aan veiligheid in sommige streken van Java en eischte hij meer inlanders in het bestuur, verbetering der positie van de dessahoofden, de goevernementsklerken, en magangs (onbezoldigde inlandsche schrijvers) terwijl bij de heffing van hoofdgeld op Sumatra's westkust, dat met de bajonet zal moeten ingevoerd worden, bestreed.

Ter Laan wees er op, dat het Europeesch en

het Inlandsch onderwijs te zamen ongeveer $\frac{1}{10}$ deel kosten van de militaire uitgaven en drong vooral op verbetering van het Inlandsche onderwijs aan, waarvoor van Kol een programma uitwerkt. Van de 7 *millioen* kinderen van inlanders gaan er nog geen 64000, dus nog niet 1 pCt. school! Maar voor de leerlingen der H. B. S. te Batavia, Semarang en Soerabaja betaalt het goevernement f600, f700 en f800 per jaar.

Van Kol vroeg steun voor de Witte Kruis-kolonie van den heer van Emmerik te Salatiga en voor het liefdewerk van het Leger des Heils, die er veel meer aanpraak op hebben dan dominees en pastoors. En hij wilde veel meer doen voor de volksgezondheid, voor melaatschen, oogzieken, malaria- en syphilistijders en drong weer aan op veel meer verloskundige hulp.

Hij beval de teelt van katoen, rameh en jute aan en brandmerkte de koelieschandalen op Banka. Hij ried behoorlijke bebossching en herwouding aan, voor de bevoeiing van Java van onschatbare waarde en vroeg weer om een algemeen bevoeiingsplan voor geheel Java.

Ter Laan vroeg Regeeringszorg voor de weduwen en weezen van op expeditie omgekomen dwangarbeiders, ook van onderofficieren en minderen. Hij verzette zich tegen de f193.000, die *meer* worden uitgegeven aan officierstraktementen.

Hugenholtz stelde vast, dat er onder den nienwen minister van marine ook al van geen bezuiniging sprake is; in plaats van 5, wil hij 6 oorlogsschepen in Indië hebben. Beter ware het, als hij meer op de belangen van het personeel lette.

Tak betuigde zijne instemming met de voorgestelde tabaks- en suikerbelasting, die de Europeesche ondernemers treft, wat den heeren Bos en Pierson aanleiding gaf, deze door de regeering voorgestelde belasting op technische gronden aan te vallen en de fouten daarvan tegen Tak uit te spelen, terwijl zij zelve verklaarden er vóór te zullen stemmen!

Bij de ruiling van grond op het eiland Timor maakte Van Kol zich vroolijk over de heeren, die zijn denkbeeld, om de Buitenbezittingen te verkoopen, „perfidie” genoemd hadden.

* * *

Ook de toekomst van *Suriname* kon Van Kol niet rooskleurig noemen. Maar wij moeten doen wat wij kunnen: beter wetgeving, beter politie, bescherming van de inlanders. (30 November).

De fractie stemde voor het Regeeringsvoorstel, om f270.000 aan de kolonie te geven, ten einde een proef te nemen met de teelt van bacoven (Surinaamsche bananen), waarvan de opkomst van het land gehoopt wordt.

Op *Curaçao* heerscht een economisch bankroet, vooral nu de president van Venezuela den handel stilgelegd heeft. Wil de Regeering helpen, dan moet het vlug gebeuren; het is mogelijk door irrigatie-werken de hellingen der bergen vruchtbaar te maken.

VIII. Justitie.

Ook bij justitie moest het kerkelijk bewind in het laatste jaar nog getuigenis afleggen van zijn Christelijken zin. Men had er niet veel van gemerkt in den loop der vier jaren en nu moest het nog gebeuren bij het scheiden van de markt. Toen kwam minister Loeff met de *loterijwet* (11 Mei) in de Kamer. Schaper toonde de waardeloosheid van het ontwerp aan. Allerlei kleine maatregelen wor-

den genomen, maar aan den beurszwendel, de loterij in het groot, wordt niets gedaan!

* * *

Of de liberalen er iets aan doen zullen? Bij de behandeling der begrooting (12 December) dienden wij de volgende motie in:

„De Kamer, van oordeel dat de ergerlijke knoeierijen door middel van naamloze vennootschappen, syndicaten en dergelijke gepleegd, ingrijpende wijziging, met name van de wetboeken van Koophandel en Strafrecht noodig maken, gaat over tot de orde van den dag.”

Deze motie zal later worden behandeld; dan kunnen de heeren toonen, wat ze willen.

Troelstra verklaarde zich nu ontevreden over het antwoord van minister van Raalte; dat was al geen bemoedigend begin. Minister Loeff had na de zwendeldebatten een regeling toegezegd, doch er niet aan voldaan; nu hebben wij zelf de zaak aan de orde gesteld.

* * *

Hugenholtz dringt aan op wijziging van ons onhoudbaar strafstelsel. Hij had een onderzoek gevraagd naar: 1o. de werking van de celstraf, 2o. de beteugeling der recidive, 3o. het Elmirstelstel, 4o. (landbouw) arbeid voor gevangenen, 5o. behandeling van politieke gevangene en 6o. den terugkeer in de maatschappij. Verder wenscht hij verzachting der afzondering en voorwaardelijke invrijheidstelling. Maar ook hierop geeft de minister een ontwijkend antwoord, ofschoon meer en meer wordt erkend, dat de cel een gevaar is voor de maatschappij. Zoodra een aantal misdadigers weer op vrije voeten zijn, beginnen de inbraken opnieuw.

Het onderwijs in de gevangenis beteekent zeer weinig. In Elmira gebruikt men den tijd, om den gevangene weerbaar te maken voor den strijd om het bestaan; men heeft er scholen en werkplaatsen.

De minister denkt alleen aan de voorwaardelijke veroordeeling, belooft zelfs niet de herziening van het gevangenisreglement, opdat ook eens andere menschen regent kunnen worden.

Bij de herziening van het militair strafrecht moet zooveel mogelijk de burgerlijke rechter den militaire vervangen.

Hugenholtz protesteert tegen het feit, dat de Haarlemsche politie inlichtingen heeft ingewonnen ten dienste der H. I. J. S. M. en verdedigde de belangen van het gevangenispersoneel. Hij vraagt opruiming van de tralies en het gaas in de bezookcellen der gevangenen en betere inrichting der gevangenen en betere inrichting der tucht-scholen.

IX. Volksgezondheid.

Tak drong aan op uitvoering der woningwet. (14 Dec.) De goede wil der gemeenten is niet gebleken; laat de minister geen uitstel meer verleen en medewerken, dat het Rijk de noodige gelden op tijd verstrekt. Op de begrooting van 1906 staat voor woningbouw de bespottelijk geringe som van f12000!

Spreker dringt aan op verdere maatregelen tegen de mijnwormziekte en vlugger optreden tegen de cholera, als het weer noodig mocht zijn.

Hij kwam op tegen de wijze, waarop de Centrale Gezondheidsraad „werkt” (16 Dec.) Van den aanvang af (1 Aug. 1902) is er nagenoeg niets gedaan, elk begrip van organisatie ontbreekt en men weet niet, of er overleg is met de arbeids-inspectie.

De heer Blooker herinnerde er aan, dat de voorzitter generaal geweest is en wel niet zou komen werken in het laboratorium, dat voor f144.000 gebouwd worden zal en dat deze afgevaardigde goedkooper wilde hebben. Schaper drong ook sterk op goedkoop bouwen aan, maar wij vonden geen vrijheid dat gebouw voor de keuring van levensmiddelen te weigeren. Het amendement-Blooker werd evenwel aangenomen met 37—30 stemmen, zoodat de minister een eenvoudiger plan heeft in te dienen.

Tak vond, dat de f10.000 op de begrooting voor de bestrijding der tuberculose wat heel weinig was en Schaper voegde er bij, dat dit jaar van die f10.000 nog maar f1000 zijn besteed en dat nog voor traktaatjes. Voor de tuberculose onder het rundvee wordt echter f135.000 uitgegeven. De minister beloofde, zoo noodig, het voorstel tot verhoging te doen.

Schaper drong aan op wat meer voeding voor de patiënten in zieken- en krankzinnigen-inrichtingen.

De fractie stelde voor, de subsidie voor drankbestrijding van f14.850 te brengen op f30.000. Er ontspoon zich een warm debat over; het voorstel werd door Ter Laan, Troelstra, Schaper en Lief-tinck verdedigd, door christelijken bestreden en door de meerderheid verworpen met 41—22 stemmen.

X. Arbeid.

Op 14 April kwam het wetsontwerp op den *Caissonarbeid* in openbare behandeling. De goede bepalingen werden krachtig verdedigd door Van Kol en Helsdingen, die veel meer en scherper bepalingen eischten tegen het gevaar bij het werk in caisson of duikerklok en tegen de verschrikkelijke caissonziekte. Van Kol wenscht, dat de tijd van het *verblijf* onder hoogen druk zal worden betaald en niet alleen de tijd van het *werk*, maar kan zijn doel niet bereiken.

* * *

De heer Z. v. d. Bergh hield bij de begrooting een redevoering over de werkloosheid.

Schaper zei daarop, dat in deze redevoering een erkenning lag van de heerschende maatschappelijke wanorde. Daarbij komt nog, dat in de tegenwoordige maatschappij tegen de werkloosheid bitter weinig is te doen.

Maar alle goede maatregelen, die te nemen zijn, moeten dan ook ter hand worden genomen. Dr. Kuyper kwam bij de afdeling „Arbeid” altijd op zijn gunstigst uit; spreker hoopt, dat men van mr. Veegens hetzelfde zal ervaren. Hij heeft reeds de afschaffing van bakkersnachtarbeid beloofd; hij zal de bakkerspatroons erbij moeten nemen. Verder behoort de winkelsluiting aan de orde te komen, terwijl een onderzoek noodig is naar den toestand van kelniers en koetsiers en de arbeidsduur geregeld dient te worden in al de bestekken, die van de departementen uitgaan. De spetwet had behooren te worden ingetrokken; de arbeids-inspectie moet worden verbeterd.

De minister wil als eerste sociale wet de ziekte-verzekering ter hand nemen, doch laat hij er aan denken, dat de ziekten, die het gevolg zijn van ongevallen in het bedrijf, voor risico van den ondernemer moeten blijven en dat dus de ongevallenwet niet worde aangetast.

De landbouwarbeiders en de zeevisschers komen nu het eerst in aanmerking voor de Ongevallenwet, maar er zijn meer leemten in deze wet en

ook de handelsreizigers behooren opgenomen te worden.

Spreeker verdedigt de leekenrechtspraak in de Raden van Beroep, die door wijziging der Beroepswet nog veel verbeterd worden kan. Hij verheugt zich, dat bij de aanstelling van controleurs van den havenarbeid van regeeringswege de organisatie der havenarbeiders is erkend.

XI. Marine.

Er is geen vast plan en er is geen overleg tusschen zee- en landmacht, zoo ving Hugenholtz zijn redevoering tegen den heer Cohen Stuart aan (14 Dec.). Dat belet den minister evenwel niet, op zijn tijd het materiaal aan te vragen, „dat hij noodig acht.” En zijn begroting is, zonder een nieuw schip, nu al haast een millioen *hooger* dan die van verleden jaar.

Hij wil *grootte* schepen bouwen en gooit dus blijkbaar het plan van zijn voorganger Ellis onderste boven. Zelfs het allernieuwste schip, dat van 1905, voor vijf millioen gulden, acht hij te klein. Een ding alleen staat vast: het volk betaalt.

De vice-admiraal MacLeod noemde onze schepen „schoorsteenen op plankjes.” Zou het niet beter zijn, dat wij eindelijk verstandig werden om den wedloop met de grootte mogendheden opgaven? Spreeker zal geen amendement voorstellen, om den bouw van het schip van 1905 te staken, omdat dit toch verworpen wordt. De meerderheid, die de arbeiders laat wachten op pensioen, smijt het geld toch in het water.

De heer Brummelkamp gevoelde zich nu verplicht op de sociale wetten van Kuyper en op de Christelijke liefdadigheid te wijzen, waarop Hugenholtz hem den voorslag deed, dat de heeren militaristen een marinetonds te zamen brengen, om oorlogsschepen te bouwen; dan blijft er wat geld in de schatkist voor de Sociale nooden.

Maar deze geachte afgevaardigde gooit liever met zijn medeafgevaardigden van Christelijken huize en met ideem zooveel liberalen het geld uit de schatkist in het water. Dit bleek den volgenden dag bij het amendement Thomson, om een post van f40.000 te schrappen voor het drijvend dokje voor torpedobooten, dat verworpen werd met 42 tegen 25 stemmen. Van rechts stemden alleen de katholieken Regout, Duynstee en Jansen voor.

Zoo werd voor het materieel op den ouden koers gevaren. Maar Hugenholtz verklaart, ook voor het personeel niets te hebben bemerkt van een nieuwen koers, althans niet in theorie.

De minister eischt even onbeperkten eerbied voor den meerdere als zijn voorganger; hij laat evenmin kritiek op de handelingen van meerderen toe. En het is juist zoo onverstandig, de openbare kritiek te smoren. Wat geeft dan de erkenning der vakvereniging van matrozen?

Het recht van petitie wordt aangerand, Holders' Marinegebouw is voor jeugdige schepelingen verboden; de conduite-boekjes vormen een stelsel van verklikkerij: laat men daar alleen de bekwaamheid in vermelden.

Ook de kinderwerving wordt nog steeds op dezelfde wijze gedreven; het veel te lange dienstverband wordt nog altijd op veel te jeugdigen leeftijd aangegaan. De heer Ellis heeft zelfs de lagere school trachten te misbruiken voor zijn werving. Diens stelsel heeft echter een zeer sterk verloop tengevolge gehad en zich aldus zelf veroordeeld.

Toch wil spreker erkennen, dat in de praktijk deze minisier anders is dan Ellis: er is ontspan-

ning gekomen op de vloot. De minister heeft zelfs een schrijven gezonden aan de kommandanten, om beter op te treden.

Laat de minister voortgaan met zijn streven naar betere toestanden!

* * *

In antwoord op de bestrijding der vakverenigingen van militairen door de heeren Van Wasseenaar van Catwijk en Van Karnebeek voegde Troelstra aan Hugenholtz' betoog toe, dat burgerlijke en militaire ambtenaren het recht hebben, hun belangen voor te dragen bij de hoofden van dienst. Daartoe is de vakvereniging de aangewezen organisatie en die heeft volledig recht van bestaan volgens artikel 9 der Grondwet. Ook het recht van petitie komt haar toe, zelfs als ze niet koninklijk goedgekeurd zijn. De Russische middelen van den heer van Karnebeek zullen niet slagen: integendeel, deze heer is de grootste revolutionair in de Kamer.

De heer Lohman verklaarde wel het recht op petitie te erkennen, doch niet op *notitie*: men heeft er zich niet aan te storen. Troelstra herinnert hem aan de geschiedenis van het spoorwegpersoneel.

* * *

Aan het slot van de debatten moest Hugenholtz verklaren: Heel veel vertrouwen in de uitlatingen van den minister heb ik niet; de boodschap blijft afwachten. — Hij kwam verder nog op tegen het verstrekken van blikkenrats van 7 jaar oud en behandelde verschillende andere belangen der mindere schepelingen.

De begroting van marine werd aangenomen met *algemeene* stemmen, behalve die der socialist.

XII. Oorlog.

Welke geest er heerscht in het Nederlandsche leger en hoe weinig vrijheid men toestaat zelfs aan officieren, kwam aan het licht bij de behandeling van de zaak-Reitsma op 29 Maart. Luitenant Reitsma te Assen was als voorzitter opgetreden van een luitenants-dispuut-gezelschap en het eind van het lied was geweest, dat hij werd overgeplaatst naar Doesburg. Nu het een officier betrof, vond de heer Marchant daarin aanleiding, om een interpellatie te richten tot den minister van Oorlog. Scherp keurde hij het kleinzielge gedoe van de hooge officieren af en krachtig kwam hij op voor de grondwettige rechten van de lagere.

Ter Laan wees den heer Bergansius als den hoofdschuldige aan, daar niemand zoo kras als de minister het oude stelsel van tucht en onvoorwaardelijke gehoorzaamheid in bescherming neemt. Thans wordt het duidelijk, welk een last de minderen in het leger hebben te dragen.

Schaper voegde zijn krachtig protest daarbij, hij komt op tegen de geheimzinnigheid, waarin de minister zich hult en vraagt volledige openbaarmaking der feiten. Hij verheugt zich over het verzet dat er in de Kamer komt tegen een behandeling, als hier een officier is aangedaan; toen het matrozen en miliciens betrof, liet men de zaak aan de socialist over. Er is niemand, die zoo het leger en de vloot in diskrediet brengt, als deze Regeering.

Maar de motie van Marchant werd verworpen met 53 tegen 32 stemmen; al de leden van rechts hielden den minister de hand boven het hoofd, uitgezonderd de heer Staalman.

* * *

De allerlaatste van de zeer talrijke maatregelen

van minister Bergansius bracht een nieuwe groep onder de verouderde militaire rechtsregelen. Dit gebeurde bij de wet tot regeling van den rechts-toestand, de bevordering en de pensionering van het reservepersoneel der laudmacht. Ter Laan kwam er tegen op, dat voor de onder-officieren en minderen oneindig veel minder zorg wordt gedragen dan voor de heeren officieren. Hij pleitte voor doovemansoren; alle burgerlijke partijen waren er voor.

* * *

Met groote meerderheid werden weer een paar millioenen beschikbaar gesteld voor het *snelvuurgeschut*: de afscheidsgroet van Bergansius, gebracht aan de oude Kamer op den laatsten dag van haar samenzijn. De meeste liberalen hadden zich in den aanvang even sterk als wij verzet tegen de snelvuurkanonnen; nu stemden zij er voor. En toen na de verkiezingen de liberale partij weer aan het roer was gekomen, deed zij net hetzelfde als de kerkelijke voor haar en vroeg ook weer geld aan... voor snelvuurgeschut.

Dat noemt men continuïteit der Regeeringen, die elkaar opvolgen; d. w. z. als men in de minderheid is protesteert men tegen het militarisme van de meerderheid en als men de meerderheid heeft, zet men de zaak voort op denzelfden voet.

* * *

Bij de Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegroting was reeds gebleken, dat de nieuwe minister van Oorlog niet minder militaristisch was dan de oude. De heer Marchant verklaarde bij de begroting van Oorlog, dat zijn partijgenooten den heer Staal niet konden steunen.

In de Memorie van Antwoord schreef de minister, dat ons volk weerbaar moet zijn tegen een groote mogendheid. Troelstra wijst daartegenover op de internationale toenadering van het proletariaat (20 Dec.) Deze is weer gebleken uit de redevoeringen van Bebel in den Duitschen Rijksdag en het optreden van Jaurès in het Fransche Parlement.

Maar ook onze Regeering gaat voort met de verzwaring der militaire lasten. Het is duidelijk, dat wij niet in staat zouden zijn ons te handhaven tegen een groote mogendheid. Al wat daarvoor is uitgegeven is weggeworpen geld.

Nu had Bergansius een werkelijk bezuinigend minister moeten zoeken. Maar in plaats daarvan kwam er een romantische krijgsman, die hier niet hoort, omdat hij veel te duur is en omdat hij even als zijn voorganger in het leger geen recht van meeningsuiting erkent.

Zijn bezuinigingen komen neer op uitstel van onkosten voor kazernes en stellingen. Wil hij wat doen, dan moet hij het blijvend gedeelte beperken, de herhalingsoefeningen verminderen en de eerste oefeningen verkorten.

Het volksleger is voor ons geen ideaal, maar toch zou daarmee een hoop ballast verdwijnen. De heer Staal brengt het niet: hij voert alleen de vooroefeningen voor de jeugd in. — Van de twee partijen, die den minister hier moesten steunen, heeft de eene hem het vertrouwen reeds ontzegd en de andere, de liberale, heeft bij monde van den heer Thomson niets dan kritiek uitgebracht. Als deze minister blijven wil, moet hij dus steunen op de rechterzijde en dat is een valsche, onmogelijke verhouding.

Ter Laan toonde aan, dat de toestand van den minderen militair volmaakt dezelfde gebleven was.

Onder het vorige bewind leefde men onvoorzichtig met de soldaten, zooals bleek uit het geval-Toering te Utrecht, met Slot te 's Gravenhage en met 2 minderen te Reeuwijk. Maar de overdreven oefeningen gaan door.

De liberale minister schendt de grondwettige rechten van de minderen evengoed als de kerkelijke. Van pensionering der onderofficiersweduwen en weezen is nog geen sprake.

Spreeker komt op tegen de landweeroefeningen, die in 1906 gehouden zullen worden en tegen de derde herhalingsoefening, die onhoudbaar en onnoodig is.

Na de redevoering van den minister erkende Troelstra, dat deze persoonlijk volkomen eerlijk voor den dag was getreden, doch bij wees er uitdrukkelijk op, dat in zijn houding tegenover de Kamer door zijn woorden niets was veranderd. Ja, er is nu eerder kans, dat de „viermaanders” langer, dan dat de „achtmaanders” korter dienen.

De minister is niet de man, dien men mocht verwachten op grond van het liberale program. De fractie stelt daarom als motie voor:

„De Kamer, konstateerende dat het optreden van den minister van Oorlog niet den waarborg biedt dat zijn bewind in overeenstemming zal zijn met de eischen, door de vrijzinnige concentratie bij de afgelopen verkiezingen gesteld, gaat over tot de orde van den dag.”

De heer Heemskerk vond er onmiddellijk op uit, dat deze motie de rechterzijde niet aanging, hoewel de spreker der rechterzijde, de heer Duymaer van Twist, juist zoo scherp had geprotesteerd tegen hetgeen in de motie werd gekonstateerd. Maar de heer Staal is de man naar het hart der rechterzijde en daarom moest deze tegen onze motie stemmen. De liberalen waren zoo vrij om eveneens tegen te stemmen, met uitzondering van Jannink en Thomson.

De motie werd verworpen met 56 tegen 20 stemmen.

Ter Laan verdedigde daarop drie amendementen: 1o. vermindering van het blijvend gedeelte; verworpen met 73 stemmen tegen 7; 2o. geen landweeroefeningen; idem; 3o. afschaffing van de derde herhalingsoefening; verworpen met 49 stemmen tegen 31. Onder de voorstemmers waren enkele liberalen, 3 r. k. en 1 a. r., de heer Van Vliet.

Verder drong Ter Laan nog aan op een milde regeling van schadevergoeding en op vrijstelling van kostwinners en Troelstra op voortgaande verbetering van den toestand aan de artillerieinrichtingen aan de Hembrug. In het bijzonder wijst hij op de invoering van den achturedag voor Rijks-werklieden.

* * *

En daarmee liep de Oorlogsbegroting ten einde. Was bij het eerste optreden van den heer Staal de indruk algemeen, dat hij bijzonderen aanleg had om oud-minister te worden, nu zat hij vast in den zetel. Zijn begroting werd aangenomen met 66—18 stemmen; behalve de s. d. en de v. d. onthielden alleen de heeren Jannink en Roodhuijzen hun stem aan den minister.

Het spel van 1897—1901 herhaalt zich. Als de minister maar even met den sabel rammelt, dan buigen de liberalen. Zij hebben het van de daken gepredikt, dat er bezuinigd zou worden; dat er geld los zou komen voor sociale hervormingen. Maar zij beginnen met een minister, die daar niets van verstaat en zij eindigen na enkele weken met een volkomen overgave. En de geheele „christelijke”

met de groote meerderheid van de R. K. partij vindt het militarisme toch telkens weer beter dan al het overige; geeft met vreugde of met smart, maar geeft onvoorwaardelijk de aangevraagde millioenen; het volk wordt bedrogen.

Het is al heel spoedig uitgekomen, dat in ernstige omstandigheden de scheiding niet loopt tusschen rechts en links in de Kamer, maar dat dan de groote meerderheid zal staan tegenover de democratie.

De liberale minister heeft zijn begrooting binnen; maar de liberale partij is er niet beter van geworden.

XIII. Waterstaat.

Bij de begrooting van dit hoofdstuk (22 Dec.) bepleitte Ter Laan een meer praktische uitvoering der *motor en rijwielwet* en beter arbeidsvoorwaarden in de bestekken van *Rijkswerken*. Hij verdedigde de belangen der *wegwerkers*, brugwachters en dergelijke „stiefkinderen” van Waterstaat.

Spoorwegen.

De bespreking van de belangen van het *spoorwegpersoneel* wordt uitgesteld, daar er geen tijd meer is voor een rustige behandeling, met 71—5 stemmen. Onze fractie stemde mee voor uitstel.

Ter Laan drong aan op vakantiekaarten gedurende meer maanden in het jaar, op kilometerboekjes zonder waarborgsom, op verbeterde verkeersmiddelen in en naar het Noorden van het land en op den aanleg van de lijn Groningen—Slochteren—Appingedam; Schaper op verbeteringen op de lijn Groningen—Delfzijl—Roodeschol.

Hugenholz verdedigt de Drentsch—Friesche tramwegplannen en verdedigt zich zelf tegen de beschuldiging, alsof hij het verzoek, dat „de trein van 4.14”, die nu ook te Haarlem stopt, zou gedaan hebben om zijn eigen belang alleen of zelfs in de eerste plaats. Het valt hem niet moeilijk, hier het algemeen belang aan te toonen. Alleen betreurt hij het, dat hij het verzoek niet duidelijk genoeg heeft gemotiveerd.

XIV. Posterijen.

In 1904 was van onze en van verschillende andere zijden in de Kamer aangedrongen op lotsverbetering van de post- en telegraafambtenaren. Minister De Marez Oyens stelde nu voor, de verhoogingen te doen ingaan met 1 October 1905. Ons voorstel, ongeveer gelijk aan dat der commissie van rapporteurs, om te beginnen met 1 Juli, waardoor de verhooging steeg van f 288000 tot f 415000 werd verdedigd door Helsdingen en aangenomen. (9 Mei).

Desniettemin bleef er nog zeer veel over, dat noodig verbetering behoefde in den toestand van het personeel der posterijen. Maar juist daarom kon de behandeling van die belangen bij de begrooting op den laten avond van 22 December niet meer tot haar recht komen. Een negental leden, die reeds als spreker ingeschreven waren, waaronder Tak, stelden voor, later een afzonderlijken postdag te houden, hetwelk werd aangenomen.

Een van de grieven der postambtenaren was de behandeling der organisaties door den directeur-generaal, den heer Pop, den man van De Marez Oyens. En juist aan dezen opperste zou een toelage van f 1000 per jaar gedurende den tijd van zijn storting voor pensioen worden gegeven. De commissie van rapporteurs stelde voor, dit geld niet toe te staan; Ter Laan verzette zich er tegen namens de fractie. Maar de minister deelde mee,

dat zijn voorganger het geld heeft toegezegd en toen stond de Kamer het toe met 29 tegen 25 stemmen.

XV. Mij n w e z e n.

Reeds in 1903 was door de club een motie ingediend, om den 8-urendag in te voeren voor ondergrondsch en arbeid in de mijnen. Op 28 Februari werd dit voorstel in openbare behandeling gebracht en stevig door Van Kol verdedigd. De heer Nolens stelde er nu een motie tegenover, waarbij de werkdag bepaald werd op „in geen geval langer dan *negen uren*”. Dit optreden van den R. K. afgevaardigde werd door Schaper in het juiste licht gesteld. 't Had dan ook geen geluk; met 46 tegen 40 stemmen sprak de Kamer zich daartegen uit. Maar nog minder stemmen verwierf de sociaaldemokratische motie, die verworpen werd met 58 tegen 28 stemmen en van de rechterzijde alleen den steun van den heer Staalman verwierf.

* * *

Bij de begrooting kwam Tak terug op de bestrijding van de mijnwormziekte, waarop bij vroegere gelegenheden door Van Kol met zooveel kracht is aangedrongen en die nu blijkt zeer noodig te zijn geweest en met bijzonder goed gevolg te kunnen geschieden. Tak wil nog meer en betere maatregelen, opdat deze ziekte geheel verdwijne.

XVI. Landbouw.

De nieuwe minister, de heer Veegens, heeft een onderzoek toegezegd naar den toestand van den landbouw, in het bijzonder van de boerenarbeiders.

Schaper vindt daarin aanleiding, om zich nu tot enkele opmerkingen te bepalen (18 Dec.). Hij wilde, dat het onderzoek zich ook uitstreken zal over de kleine huur- en eigen boeren.

De toestanden van de arbeiders ten platten lande zijn zeer ongunstig; de loonen zijn laag; de arbeidstijd is lang; de huisvesting van arbeiders en dienstboden slecht en als men aan de arbeiders grond verhuurt, betalen zij meer dan den gewonnen prijs. Daar komt nog allerlei willekeur en afhankelijkheid bij. De grond moet komen in handen der gemeenschap. Maar men kan beginnen met nu reeds de landarbeiders te helpen en ontginning van woeste gronden bevorderen.

Tegenover den heer Zijlma, die beweerde, dat de toestanden in den landbouw zoo slecht niet waren, noemt Schaper verschillende feiten van slechte behandeling van arbeiders en knechts door de boeren.

Bij den minister dringt hij op scherp toezicht aan tegen den verkoop van bedorven vleesch, dat maar al te dikwijls als fijne worst aan den man gebracht wordt.

XVII. Belastingen.

Aan de orde kwam op 12 Mei de regeling der provinciale belastingen, die door minister Kuyper in reactionairen zin werd voorgesteld. Opcenten op de bedrijfs- en op de vermogensbelasting mogen niet worden geheven, tenzij er reeds 40 liggen op personeel en grondbelasting en dan nog nooit meer dan 20. De fractie stelde voor, daar er aan een meerderheid voor provinciale inkomstenbelastingen niet te denken viel, de provinciën vrij te laten in de heffing van opcenten op de bedrijfs- en de vermogensbelasting tot een getal van 20, zonder de beperkende bepaling der grond- en personeele belastingen. Ook wilden wij de vrijstelling van

uitwonenden en van naamlooze vennootschappen doen vervallen.

Dr. Kuyper noemde dit een onaannemelijk voorstel, eèn sociaaldemocratisch partijvoorstel, omdat er geen grens was gesteld aan de opcenten op de vermogensbelasting en de staten dan wel tot 200 of 300 konden gaan.

Om toch wat te bereiken, veranderde Ter Laan het amendement en stelde voor als maximum 50 opcenten op de vermogensbelasting, evenveel als op de grond- en de personeele. Nu was het van een sociaaldemocratisch voorstel tot een democratisch amendement verbeterd, verklaarde Dr. Kuyper, maar daarom was het nog niet aannemelijk geworden en het werd met 53 tegen 13 stemmen verworpen.

Van eenige beduidende verbetering in den toestand was ook verder geen sprake, zoodat men b.v. in Gelderland slechts $\frac{1}{5}$ behoef te betalen van wat in Groningen wordt geheven.

* * *

Van verlaging van den suikeraccijns is voorloopig al evenmin sprake. Schaper wees op de te verwachten toeneming van suikerverbruik, als er geen 27 cent meer op het K.G. ligt, doch de heer De Meester vertrouwde daar niet genoeg op.

* * *

De middelen hebben versterking noodig en de minister van financiën zal zoodra mogelijk met een plan bij de Kamer komen. Doch ook voor 1906 moest reeds dadelijk wat gedaan worden tot vermindering van het tekort en daartoe stelde hij een tijdelijke verhooging voor van de bedrijfs- en de vermogensbelasting met 10 opcenten.

De fractie stelde daar tegenover 20 opcenten op de vermogens- en geen opcenten op de bedrijfsbelasting. Troelstra verdedigde dit amendement: de inkomens uit vermogen loopen van de lasten der sociale wetgeving vrij, die op de bedrijven drukken. De kleine nijveren, die allen in de bedrijfsbelasting zijn aangeslagen, worden dus ook door de sociale wetgeving reeds getroffen, wat met renteniers en dergelijke het geval niet is.

De heer Treub bracht daartegen in, dat dan de lage inkomsten uit vermogen dubbel worden getroffen. Troelstra antwoordde hem, dat hij dan een sub-amendement moest indienen, om ook die lage inkomsten vrij te stellen.

Schaper wees daarbij op de middenstandsadressen tegen het regeeringsvoorstel: wij beschermen zoo veel als wij kunnen de kleinen en laten ons door de onfrisse manier van bestrijding der vrijzinnig-democraten niet van onzen weg brengen.

Na de houding van de vrijzinnig-democraten was het te voorzien, dat ons amendement door alle burgerlijke partijen zou worden verworpen. Nu had de fractie het lot der regeering in handen. Want eerst kwam in stemming een amendement van den heer Van Dedem, om alle opcenten te schrappen. Als dit voorstel was aangenomen, dan zou zoo goed als zeker dit Kabinet zijn afgetreden.

Wij deden, wat Schaper en Troelstra tot de heeren gezegd hadden: we namen een beslissing, evenmin onder den invloed van de bestrijding der vrijzinnig-democraten als onder dien van de kerkelijken, die ons tegen de Regeering in het harnas dachten te jagen.

Wij hadden daarbij slechts te denken aan de belastingplannen van deze heeren zelf, aan hun tariefvoorstel en hun voorliefde voor de verzwaring

der indirecte belastingen met den jeneveraccijns daarbij inbegrepen.

Wij beslisten volgens ons eigen beginsel alleen; de opcenten zijn tijdelijk; zij drukken in ieder geval nog op de beste der directe belastingen; de regeering staat of valt er mee; zij heeft nog geen gelegenheid gehad, haar beloften om te zetten in daden: wij stemden het amendement Van Dedem af, dat *daardoor* viel met 49-44 stemmen. Ons eigen amendement verwierf behalve de onze slechts de stemmen van de heeren De Klerk, Van der Borch van Verwolde en Duymaer van Twist.

XVIII. Verschillende onderwerpen,

van allerlei aard, werden nog door de fractie ter hand genomen. Zoo bleek het weer, dat het voor kleine luyden niet altijd even gemakkelijk gaat, hun aanspraken op *pensioen* te doen gelden. De Kamer ging echter in meerderheid met de opvatting van den Pensioenraad mede (24 Februari) en weigerde eveneens *schadevergoeding* aan een gewezen waschvrouw te Haarlem, die buiten werk geraakte, doordat de militaire wascherij uit eigen beheer werd gegeven. Een geval van pensioen-aanvraag werd naar den minister van Oorlog gezonden. (7 Dec.)

* * *

Bij de behandeling van de pensioenen der *loodsen* hadden een aantal leden van rechts en links voorgesteld, vol pensioen toe te kennen na 30 in plaats van 35 jaar. De heer Ellis, minister van Marine, verklaarde dit eenvoudige voorstel zonder meer onaannemelijk en de heeren weken voor dit machtswoord. Maar Schaper nam het over... en de voorstellers stemden op bevel van Z. E. tegen hun eigen amendement, dat nu viel met 53 tegen 6 stemmen. (11 Mei).

* * *

Bij het hoofdstuk „Binnenlandsche Zaken” verdedigde Schaper een stelsel van minimum-traktementen voor *gemeenteveldwachters* en eischte hij een beteren rechtstoestand voor *gemeentewerklieden*.

* * *

Hij protesteert op krachtige wijze tegen nieuwe gevallen van machtsoverschrijding door de *burgemeesters* van 's Gravenhage, Haarlem, Etten-Leur en Horssen. De burgervader van de Residentie had de groote kiesrechtbetooging verboden; die van Haarlem het vereenigingsrecht geschonden, die van Etten en Leur op een openluchtmeeting met Dr. v. d. Brink den spreker het voortgaan verboden; die van Horssen als burgemeester invloed uitgeoefend op den uitslag der verkiezingen.

Minister Rink wilde zich met algemeenheden van de zaak afmaken, ja hij nam de burgemeesters-willekeur in bescherming. Maar Schaper en daarna Troelstra deden den liberalen bewindsman scherp gevoelen, dat het uit moet zijn met dit Kuyperiaansche stelsel... en het einde was, dat de heer Rink nog eens zal onderzoeken. Het zal nu ook wel uit zijn.

Ter Laan deed een poging met de heeren de Klerk en Van de Velde om voor de ambtenaren der *schutterijen* een plaats bij de Landweer of wachtgeld te verkrijgen en vroeg meer plaatsen voor het jaarlijksch onderzoek der verlofgangers.

Tak verdedigde de belangen van de *museum-beambten*; Schaper die van de *vaste knechts* aan de departementen. Hij vraagt de instelling van een eenvoudig praktisch examen voor *machinisten* en

dringt aan op bescherming van het *zeevolk*, waartoe het wetboek van koophandel en de wet op de tucht aan boord van koopvaardij-schepen moeten worden veranderd.

Hugenholtz bepleitte lotsverbetering der ambtenaren aan de *Rijksverzekeringsbank*.

Schaper vestigde de aandacht op de slechte toestanden van arbeiders en pachters der *Kroon-domeinen*.

Hij protesteert tegen de houding van een pastoor te Enschedé, die in de verkiezingsdagen van den kansel dreigde met *onthouding der biecht* aan ieder, die op Van Kol zou stemmen. Deze heer wordt uit de staatskas betaald!

XX. De Kamerklub

heeft weer het gansche jaar doorlijverig aan alle parlementaire werkzaamheden deelgenomen en in

de grootste harmonie samengewerkt. Een groot gedeelte van het jaar waren wij echter niet voltallig. [In] het voorjaar waren Troelstra en daarna ook Hugenholtz weken lang buitenslands tot herstel van gezondheid. Tot onze vreugde zagen wij hen weer tot nieuwen arbeid gereed plaats nemen in ons midden. In de laatste maanden van het jaar misten wij Van Kol, van wien wij bericht ontvingen, dat hij eveneens geheel hersteld weer aan het werk zal kunnen gaan, naar hij vurig hoopt.

In het jaar 1905 werden 29 clubvergaderingen gehouden, voor een goed deel gewijd aan de schoolwetten en de algemeene politiek tegenover de nieuwe Regeering.

De secretaris,

K. TER LAAN.

's-Gravenhage, 25 Maart.